

KOMUNISTI IZ HRVATSKE I HRVATSKA DRŽAVA (IX.)

KOMUNISTI I PRIZNANJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

vonko Ivanković-Vonta tvrdi da su se nakon njemačkog napada na Jugoslaviju komunisti u prvi mah kanili uključiti u jugoslavensku vojsku, preuzeti zapovjedništvo i braniti zemlju. Kad je proglašena NDH, povukli su se i odlučili prikupljati oružje, te biti na oprezu.¹ U svakom slučaju, žalili su zbog propasti Jugoslavije, a svaku su oružanu akciju odgađali do predpostavljenoga njemačkog napada na SSSR,² pokazujući tako da im je ideološki interes (bliskost s "prvom zemljom socijalizma") neusporedivo važniji od ikakvoga nacionalnog osjećaja.³

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju, navodno 10. travnja, objavio proglas u povodu proglašenja NDH. U tom se proglasu optužuje Mačeka i "frankovačke plaćenike" da su zajednički i dogovorno pozvali njemačke postrojbe te, prethodno sustavno oslabivši obrambenu moć zemlje, proglasili tzv. neovisnu državu, koja je samo instrument okupacijskih sila. Proglas nadalje najavljuje da će u Hrvatskoj zavladati glad, bijeda i bolest, da će se rasplamsati rat, da će biti otvoreni koncentracijski logori, a da će hrvatski radnici biti poslani na rad u Njemačku itd. Stoga treba ići "u borbu za slobodu i nezavisnost hrvatskog naroda", pri čemu se kliče "zajedničkoj borbi svih naroda Jugoslavije protiv njemačkih osvajača", SSSR-u, Komunističkoj partiji i poziva na

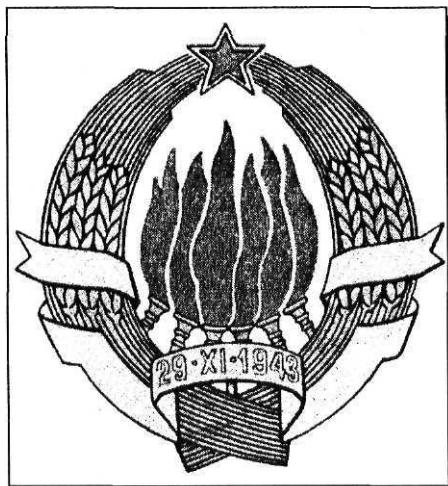
Piše:

Tomislav JONJIĆ

povezivanje borbe "s borbom svih naroda Jugoslavije".⁴

KPJ protiv uspostave Nezavisne Države Hrvatske

Kad je uspostavljena Nezavisna Država Hrvatska, CK KPJ se sastao u

Jugoslavija je obnovljena zaslugom komunista

Zagrebu (navodno baš 10. travnja),⁵ a 15. travnja upućen je proglas "narodima Jugoslavije". U njemu se oštro ustaje protiv napada na Jugoslaviju, a posebno žestoko protiv uspostave NDH, koja da

predstavlja ne samo izdaju ostalih jugoslavenskih naroda, nego napose izdaju hrvatskoga naroda. Događaji u Zagrebu "bit će najtamnija lžaga u tvojoj povjesti (!), hrvatski narode". Današnjaje Hrvatska okupirana. Narod se poziva da ne klone duhom, nego da oslonjen na simpatije 200 milijuna žitelja SSSR-a, ne smetne s uma kako će se "na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije" stvoriti "slobodna, bratska zajednica". Na kraju proglašenja kliče se "bratstvu i slozi naroda Jugoslavije u borbi za svoju slobodu i nacionalnu nezavisnost", bratstvu i slozi svih balkanskih naroda, te Sovjetskom Savezu, kao "nadi svih ugnjetenih i porobljenih."⁶

Iz zaključaka već spomenutoga Aprilskog savjetovanja dadu se izvući prilično zanimljivi podatci o stajalištu KPJ prema hrvatskome pitanju. Tako se govori da su na skupu bili nazočni "rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine", dok zbog tehničkih razloga nisu došli "drugovi iz Makedonije i Dalmacije". Jugoslavija se, dakle, i dalje tretira kao državno-pravna cjelina, a ne samo BiH, nego i Dalmacija smatraju se odvojenima i različitima od Hrvatske.⁷ U nastavku se jasno govori o zemlji koja je "rasparčana, a narodi Jugoslavije opljačkani i porobljeni". Među uzroke današnjega stanja ubraja se, doduše, "zločinačka nacionalna politika", koju je provodila

1 Davor Krile, *Razgovor sa Zvonkom Ivankovićem-Vontom. Tvrdnje o Hebrangovim pregovorima s ustašama o stvaranju KP NDH jesu - laž!* Slobodna Dalmacija, Split, 21. travnja 1998., 10.

2 Usp. P. Gregorić, *Narodnooslobodilačka borba u Zapadnoj Slavoniji...*, 33-36., 85., 114.

3 Ilustracije radi, vrijedi istaknuti Gizdićevo priznanje da su partizani na biokovsko-nererovanskom području najmanje do listopada 1942. nosili "samo crvene zastave", te "izjutra prilikom dizanja zastave, prilikom ručka i večere, kao i prilikom spuštanja zastave" pjevali *Internacionalu*. (Usp. Drago Gizdić, *Dalmacija 1942. Prilozi historiji Narodnooslobodilačke borbe*, Izdavačko odjeljenje Glavnog odbora Saveza boraca Hrvatske, Zagreb, 1959., 603-604) Tada im je - očito iz taktičkih razloga - skrenuta pozornost na to, da je ubuduće potrebno "voditi računa" i o nacionalnim simbolima.

4 AR 1941., II., dok. 181, s. 534-535. Usp. *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945*. Zbornik dokumenata (dalje: NOBD), Izd. Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split, 1981., knjiga 1, 1941. godina, dok. 2, s. 13-15. U izvorniku proglas potpisuje *Oblasni komitet KPH za Dalmaciju*, a uredništvo potonje zbirke dokumenata preuzima Gizdićevu tvrdnju, daje sastavljen 12. travnja 1941.

5 Prema Pavlu Gregoriću, "dan ili dva prije doiaska Pavelića" u Solovljevoj ulici u Zagrebu održanje sastanak CK KPH, na kojemu su, uz Josipa Broza Tita i Radu Končara, bili nazočni: Pavle Papp, Antun Rob, Josip Kras, Andrija Žaja, Stipe Ugarković, Vlado Janjić, Pavle Gregorić i još neki. Glavni je govornik bio Tito, koji je "naglasio potrebu jačanja organizacija SKOJ-a, potrebu primanja u Partiju novog članstva iz redova antifašista i simpatizera našeg pokreta". Treba prikupljati oružje i "što prije" započeti s vršenjem sabotažama i diverzijama". KPJ ne će pozvati na ustanak dok Njemačka ne napadne SSSR. Dao je nalog da se u tom smislu izradi proglas narodu, a tu je zadaću na sebe preuzeo Papp. (P. Gregorić, n. dj., 33-36.) Usp. I. Jelić, n. dj., 17. i d.

6 ZNOR, V/1, dok. 1, s. 5-7. NOBD, I., dok. 1, s. 9-12. S obzirom na ovaj dokument i kontinuitet partijske politike, nije logično vjerovati u postojanje vjerodostojnog dokumenta koji se naziva *Povjerenjiva okružnica KPJ, april 1941.*, a u kojem se tobože komuniste poziva da radi svrgavanja monarhijskog režima podupru sve njegove protivnike, uključujući i ustaše, makedonske, albanske i druge nacionaliste. O trom je dokumentu u *Nedjeljnoj borbi* od 26. i 27. svibnja 1990. pisao Darko Bekić.

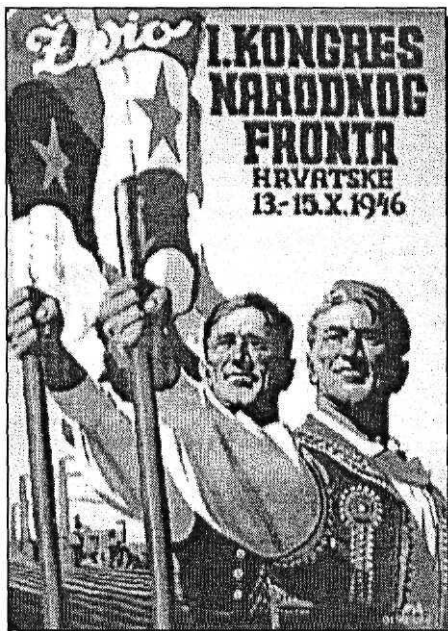
7 BiH će nakon rata biti odvojena od Hrvatske, a umalo se to dogodilo i s Dalmacijom.

"velikosrpska vladajuća klika". Ova je "pod firmom jugoslavenstva" htjela zadržati svoju pljačkašku hegemoniju, a kad joj to nije uspijevalo, pravila je sporazum s hrvatskom, slovenskom i drugim buržoazijama.¹ Samo najsvjesniji dio naroda, njegova radnička klasa, predvođena Komunističkom partijom Jugoslavije, borila se da se ta država "pretvori u istinsku bratsku zajednicu naroda Jugoslavije, slobodnih i ravnopravnih". KPJ je i u odsudnim trenucima tražila da se u interesu neovisnosti naroda Jugoslavije tim narodima dadu nacionalna i socijalna prava, a da se zemlja u vanjskoj politici osloni na "jedinu miroljubivu i moćnu zemlju - Sovjetski Savez", ali su to neodgovorni upravljači zemlje odbili, oslanjajući se na ugovore o vječnom prijateljstvu sa "susjednim imperijalističkim razbojnicima". Stoga nisu samo "frankovci i slična bratija" izdajice zemlje, nego se izdajice nalaze i u vladi odnosno u najvišim vojnim vrhovima, koji nepravедno hoće optužiti Hrvate za brzi slom Kraljevine Jugoslavije.

"Hrvatski narod", kaže se dalje", zadesila je ne samo ta nesreća da bude okupiran, nego je pala na njega i ljaga koju je prouzrokovala šačica izdajničke gospode pod imenom ustaša na čelu sa zloglasnim Pavelićem, oruđem Mussolinija. Za cijenu da bi se dočepali vlasti, ovi izdajnici prodali su već davno prije rata najhrvatskije pokrajine imperijalističkim razbojnicima. Dalmacija je pripojena Italiji, a za uzvrat je takozvana Nezavisna Država Hrvatska dobila jednog talijanskog princa za kralja i talijanske vojnike kao žandare. Ova komedija sa 'nezavisnom hrvatskom državom', koju je priredio Pavelić uz pomoć Mussolinija i Hitlera, toliko je sramotna, da

se čitav narod stidi i smatra to najvećom sramotom koju je ikad hrvatski narod doživio u svojoj povijesti. Hrvatska je rasparčana i osramoćena..."

U nastavku se odbacuju tvrdnje da je Partija protiv hrvatske neovisnosti. Ona jest protiv ovakve "nezavisnosti", jer je Hrvatska danas u biti talijanska provincija, pa je protiv takve "nezavisnosti" zapravo 99% hrvatskog naroda. Pred KPJ je "velika i časna zadaća", da organ-

Srpska zastava u prvom planu: plakat Andrije Maurovića iz 1946.

izira i vodi "najodlučniju borbu protiv raspirivanja nacionalne mržnje između Srba i Hrvata i Slovenaca, da radi neumorno na bratstvu i slozi hrvatskog i srpskog naroda, da ujedinjuje u borbi protiv okupatora i šake uzurpatora...". U toj borbi "komunisti Hrvatske treba da budu ona spona koja će povezivati borbu hrvatskog naroda sa borbom ostalih ugnjetenih naroda Jugoslavije za njihovo oslobođenje." Posebna je *zadaća*

"dalmatinskih komunista", da "stanu na čelo oslobodilačke borbe dalmatinskoga naroda (sic!) protiv porobljivača..."²

Šešir Vlade Dedijera Gangstera

Iz ovoga je bjelodano, da je KPJ najkasnije početkom svibnja 1941. raskrstila sa svakom mogućnošću cijepanja na samostalnu Partiju, kao i sa svakom mogućnošću "priznanja" NDH,³ ako je takva ikad ozbiljno i dolazila u obzir.⁴ Proglas Oblasnoga komiteta KPH za Dalmaciju 1. svibnja proglašenje NDH naziva izdajom hrvatskoga i ostalih jugoslavenskih naroda, te kliče Jugoslaviji, Komunističkoj partiji Jugoslavije i Hrvatske, Staljinu, SSSR-u i Komunističkoj internacionali.⁵

Zasad nisu objavljeni dokazi, da je nakon 1935. u KPJ odnosno u KPH (nakon 1937.) ikad prevladalo uvjerenje o potrebi razbijanja Jugoslavije. Na to upućuje i politika Kominterne, koju su komunisti u Jugoslaviji slijepo slijedili. Tvrdnje da je SSSR bio spreman priznati NDH sasvim su neuvjerljive, a u jugoslavenskoj ih je publicistici osobito promicao krajnje nepouzdan Vladimir Dedijer. Nekoliko dana poslije smrti poznatoga sovjetskog obavještajca Josipa Kopiniča, njegov biograf Vjenceslav Cenčić u hrvatskom je tisku ponovio tvrdnju kako je Pavelić odmah po dolasku u Zagreb poduzeo korake za odvajanjem KPH od KPJ. Važna ulogu u tim pregovorima pripisuje se Andriji Hebrangu. I u hrvatskoj se emigrantskoj publicistici ponavljala tvrdnja kako je Staljin već 10. travnja 1941. u ime SSSR-a dao na log hrvatskim komunistima da priznaju

1 Jasna Aluzija na sporazum Cvetković-Maček!

2 ZNOR, II/2, dok. 1.s. 7-23. To je vijećanje ("savjetovanje"), prema komunističkim tvrdnjama, održano krajem travnja 1941. u Zagrebu, ali je "zbog konspiracije" u njemu naznačen "početak maja". Pisu ove rasprave nije pošlo za rukom dokučiti logiku tih "konspirativnih" razloga, pa je sklon vjerovati da je riječ o kasnijem domišljanju, motiviranom političkim razlozima, možda i kolebanjima među dijelom hrvatskih komunista nakon proglašenja NDH. Da je riječ o krivom datiranju od strane komunista, svjedoči i odlomak o "talijanskome princu za kralja" Hrvatske. To krajem travnja 1941. nije bilo poznato ni Mussoliniju ili Paveliću, paje još manje moglo biti poznato komunističkom vodstvu.

3 Dakako, da riječ "priznanje" ovdje valja uzeti samo figurativno, jer svakako nije uobičajeno da neka politička stranka (pa i moćnija od KPJ) ima pravo pridržano samo subjektima međunarodnog prava: pravo na priznanje države.

4 Uporaba sintagmi "dalmatinski narod" i "dalmatinski komunisti" nipošto nije slučajna. U poratnim desetljećima (a poglavito nakon uspostave suverene Republike Hrvatske), partizani i njihovi sljedbenici prešućivali su daje sve do uoči II. zasjedanja AVNOJ-a Dalmacija bila tretirana odvojeno od Hrvatske, i to kao posebna pokrajina. Kad se u partizanskim redovima shvatilo da nakon pada Italije ne će biti moguće privući dalmatinske Hrvate u partizane promicanjem dalmatinstva (što je imalo jasne korijene u autonomizmu i orjunaškom unitarizmu), oko čega su se posebno sporili Vicko Krstulović s jedne, i Andrija Hebrang s druge strane, iz pragmatičnih je razloga u listopadu 1943. donesena odluka o ukidanju Dalmacije kao posebne pokrajine, te o njezino podređivanju ZAVNOH-u, stoje trebalo značiti njezino "pripajanje" partizanskoj Hrvatskoj.

5 NOBD, I., dok. 3, s. 16-19. Daje bar u dijelu komunista bilo kolebanja, potvrđuje činjenice da se Tito oćutio ponukanim u svibnju 1941. napisati članak *Zašto su komunisti Hrvatske još u sastavu KPH*

NDH. U duhu tog naputka su, navodno, 17. travnja M. Lorković i M. Budak s hrvatske, te A. Hebrang i "drug X" (po jednim Antun Rob, a po drugima Ante Ciliga) polučili sporazum o priznanju NDH.¹ Nedavno je kao dokaz toj tvrdnji, objavljen i faksimil stranice iz dnevnika Dide Kvaternika. Udovica Dide Kvaternika, gospođa Marija Kvaternik, međutim, poriče da je riječ o Didinu rukopisu, domaćući kako joj nije poznato da je njezin suprug uopće vodio dnevnik.

Iako se u ovoj samo naizgled ozbiljnoj raspravi nitko nije upitao, poznaje li povijest primjera da je ikada igdje jedna (objektivno marginalna) politička stranka priznavala državu i zašto bi Staljin izdavao kakav nalog u tom smjeru svojim pristašama u Hrvatskoj, a ne bi izravno i javno priznao NDH, nema ni jednoga ozbiljnog argumenta u prilog istinitosti te tvrdnje, koja je u vrijeme izricanja imala jasne dnevno-političke konotacije, kako s hrvatske, tako i sa srpske strane. Jedan od prvaka jugoslavenskoga partizanskog pokreta, Vladimir Velebit, drži nemogućim da bi se Hebrang odlučio na pregovore s ustaškim vlastima bez Titove suglasnosti. Kako se ovaj tada nalazio u Zagrebu, a KPJ se od ranije odredila za očuvanje Jugoslavije, Velebit ne ostavlja nikakva mjesta dvojbi: riječ je o izmišljotini. Osim toga, nemoguće je da bi se Hebrang u tim pregovorima poslužio posredništvom Ante Cilige, kad je Ciliga zbog svoje knjige o SSSR-u u to doba za komunističko vodstvo bio "najljući neprijatelj", te su ga "svi smatrali većim neprijateljem od Ante Pavelića", jer je "za Hebranga, kao i za sve tadašnje komuniste, SSSR (...) bio najveća svetinja".² Uz općepoznatu činjenicu, da su malo nakon njemačkog

napada na SSSR ustaške vlasti raspisale tjeralice za vodećim komunistima u Hrvatskoj (pa i za Hebrangom), u novije vrijeme otkriveni sovjetski izvori potvrđuju kako je Hebrang kao "nepokolebljiv boljševik", bio apsolutno odan Titu, a preko njega i skupa s njim, Staljinu i Moskvi.³

Tvrdnje Luke Fertilića i Ante Cilige

Povremeno se u hrvatskoj emigrantskoj publicistici tvrdilo da je SSSR bio spreman priznati Nezavisnu Državu Hrvatsku još 1941.⁴ Osim slabo uvjerljivih svjedočenja manje istaknutih hrvatskih predstavnika, koji su svoje konstrukcije nesumnjivo gradili i na lažnoj slici koju je Beograd stvorio o Hebrangu, u pravilu je potezan argument da je SSSR 9. svibnja 1941. prekinuo diplomatske odnose s jugoslavenskom izbjegličkom vladom, te zamolio jugoslavenskoga poslanika Milana Gavrilovića da napusti Moskvu. Fertilio je tvrdio kako mu je na jednoj konferenciji za tisak u njemačkome ministarstvu vanjskih poslova pristupio "mlad, pomalo plah gospodin", koji se predstavio kao Filipov (Novikov), novinski izaslanik pri sovjetskom veleposlanstvu u Berlinu, te mu priopćio "da ga je poslao njegov poklisar sa slijedećom porukom: 'Vlada Sovjetskog Saveza uvijek je s velikim interesom pratila borbu hrvatskoga naroda za državnu samostalnost, te je sa zadovoljstvom primila vijest o proglašenju Nezavisne Države Hrvatske'. Sovjetski novinski izaslanik je nakon toga rekao, daje vlada Sovjetskog Saveza otpustila dosadašnjeg jugo-

slavenskoga poslanika i da NDH nema svojih diplomatskih predstavnika u Sovjetskom Savezu". Fertilio je, međutim, to prešutio, ne rekavši ništa ni poslaniku Benzoni, ni komu drugome, navodno zbog protukomunističkog raspoloženja u hrvatskoj vladi.⁵

Ciligaje pisao kako je Staljin "preko sovjetskoga poslanstva u Berlinu predložio preko Pavelićevog hrvatskoga poslanstva u Berlinu 'priznanje' NDH i uspostavu normalnih diplomatskih odnosa između SSSR-a i NDH, u to ime izagnao jugoslavensko poslanstvo iz Rusije, 'jer da Jugoslavija više ne postoji' i poslao posebnog emisara u Zagreb da osigura novu taktiku priznanja NDH i kod partije". Tito, Lola Ribar i Đilas su bili odlučno protiv toga, a i sam je Pavelić odbio prijedlog, pa se stvar izjalovila, da bi je definitivno onemogućio njemačko-sovjetski rat.⁶ Staljinov "posebni emisar" u Zagrebu imao bi, tvrdi se, biti Ivan-Antonov Srebrenjak.

I kad se ima na umu da slovački primjer pokazuje kako sovjetsko priznanje ne bi nužno značilo poratni opstanak NDH, valja kazati da dostupni podatci ove Fertilićeve i Ciligine tvrdnje ne čine uvjerljivima. Na prvi se pogled doista stječe dojam kako bi se sovjetski postupak prema jugoslavenskom poslaniku mogao tumačiti kao priznanje podjele Jugoslavije i činjenice njezina nestanka. Potanje razmatranje, međutim, ne potvrđuje prvi dojam.

(nastavit će se) •

- 1 Tu će tvrdnju, uz Vladimira Dedijera, najčešće varirati sovjetski obavještajac J. Kopinić odnosno njegov biograf V. Cenčić. Po njima su Lorković i Dido Kvaternik kao predstavnici hrvatske vlasti, Ciliginim posredovanjem, već u travnju 1941. sklopili sporazum s Bakarićem i Hebrangom. (Usp. Vjenceslav Cenčić, *Zabranjene leme naše povijesti - slučaj Andrije Hebranga*, (1-3), STekskluziv.br. 70-72, Zagreb, 19. lipnja-3. srpnja 1996. Edi Jurković: *Razgovor s Vjenceslavom Cenčićem: Kopinić - čovjek koji je preduhitrio Hitlera*, Slobodna Dalmacija, br. 16673/LIV, Split, 29. i 30. svibnja 1997. Zdravko Milinović, *Razgovor s Vjenceslavom Cenčićem: Tajna povijest hrvatskih komunista - Enigma Kopinić ponovno među Hrvatima*, Globus, br. 339, Zagreb, 6. lipnja 1997.
- 2 Vlado Vurušić, *Razgovor s Vladimirom Velebitom. Čovjek kojem je Tito povjeravao tajne*, Globus.br. 386, Zagreb, 1. svibnja 1998., 100.
- 3 Dušan Bilandžić, *Hebrang je htio stvoriti Veliku Jugoslaviju*, Ultra, br. 3, Zagreb, 19. siječnja 1998., 6-9. Banac piše: "Kolikogod postojale bitne 'zemaljske' razlike u razvoju NOP-a (jer to je povijesno ime za frontovski pojam 'antifašističkog pokreta'), nesumnjivo je daje tim pokretom preko jugoslavenske kompartije (dakle ne preko podređene KPH ili frontovskog ZAVNOH-a) upravljao sovjetski centar u Moskvi, Sva novija istraživanja koja su radena uz pomoć novoootvorenih ruskih arhiva (posebno je pri tom važna nedavno obranjena doktorska dizertacija Paula Jukića na sveučilištu Yale) zorno govore o tim činjenicama. Kolikogod nije dobro širiti iluzije o NDH, jednako je loše sijati nove mitove o nekakvom 'hebrangovskom antifazišizmu'. Komunisti ranih 40-ih godina nisu bili 'hebrangovci' ili 'dobri stari radićevci' (kako bi htio Ivan Supek) nego aktivni staljinisti. Naravno, to se ne odnosi na sve pripadnike NOP-a, ali važno je ustvrditi da djelatne ideološke alternative komunistima unutar NOP-a nije bilo." (Ivo Banac, *Bespuća povijesne zbiljnosti i putovi diplomatske realnosti*, Tjednik, br. 27/1., Zagreb, 29. kolovoza 1997., 14-15)
- 4 O kasnijim sovjetskim dodirima s vrhom NDH, pa i navodnim ponudama priznanja (1944.), postoji više izvora, među njima i Pavelićevo svjedočenje. Opš. Jere Jareb, *Sovjetski dodiri s dr. Antom Pavelićem od rujna 1944. do veljače 1945.*, ČSP, god. 27, br. 1, Zagreb, 1995., 7-31. Usp. I. Mužić, *Maček u Luburicevu zatočeništvu*, n. dj., 246.) Pitanje je, međutim, jesu li tadašnji koraci Moskve, ako su doista postojali, bili ozbiljni, ili su predstavljali samo ispitivanje raspoloženja hrvatske vlade za slučaj ozbiljnijega sovjetskoga razilaženja sa zapadnim Saveznicima.
- 5 Nav. prema Ivo Omrčanin, *Hrvatsku 1941.-1945.*, vi. naklada, Zagreb, 1990., 156., 176-177.
- 6 Nav. prema Kazimir Katalinić, *Radanje države: NDH, Tito, "hrvatsko proljeće" i 1991.* Izdanje časopisa Republika Hrvatska, II. izd., Zagreb, 1995., 79-80.